

nakaşalardan haberdar olan Muhammed el-Cevâd, "De ki, işte benim yolum, ben basiret üzere Allah'a çağırıyorum ..." meâlindeki âyeti (Yûsuf 12/108) okuyarak Hz. Ali'nin Müslümanlığı kabul ettiği sırada kendisi gibi dokuz yaşında bulunduğunu söylemiştir. Rivayete göre toplanan cemaat denemek amacıyla kendisine bazı sorular sormuş, o da babasına benzer şekilde cevaplar vermiş, bu durum onun bilgilerini babasından aldığı yolundaki görüşü güçlendirmiştir (Mes'ûdî, *İşbâtü'l-vasıyye*, s. 179-181). Bu arada imâmet peygamberliğe benzetilerek Hz. Yahyâ ile İsa'ya küçük yaşta nübüvvet görevinin verilmiş olduğu hatırlatılmış, böylece Muhammed el-Cevâd'ın imâmetinin benimsenmesi sağlanmıştır.

Şîa âlimleri, Muhammed el-Cevâd'ın mâsumiyeti ve onun zamanının en bilgili kişisi olduğu hususunda çok sayıda haber rivayet etmiş (İbn Şehrâşûb, IV, 380), hakkında babası Ali er-Rızâ'dan nakledilen söz ve işaretleri imâmetinin delilleri saymıştır (Şeyh Müfîd, s. 317-319; Tabersî, s. 330-332). Muhammed el-Cevâd babasından doğrudan rivayette bulunmuştur. Osman b. Saîd es-Semmânî, Ca'fer b. Muhammed b. Yûnus el-Ahvel, Eyyûb b. Nûh b. Derrâc, Hüseyin b. Müslim b. Hasan, Muhtâr b. Ziyâd el-Abdî ve Muhammed b. Hüseyin b. Ebû'l-Hattâb el-Kûfî de kendisinden haber rivayet eden güvenilir râviler olarak nitelendirilmiştir (*A'yânü's-Şîa*, II, 35). Ali er-Rızâ'nın ölümünden sonra Muhammed el-Cevâd'ın ilim ve kemalini takdir eden Abbâsî Halifesi Me'mûn onu Medine'den Bağdat'a getirtti. Muhammed'e saygı gösteren halife yakınlarının muhalefetine rağmen kendisini kızı Ümmü'l-Fazl ile evlendirdi. Bu evlilikten Ali el-Hâdî, Mûsâ. Fâtıma ve Ümâme doğdu. Bağdat'ta kaldığı sekiz yıl boyunca başta kadı Yahyâ b. Eksem olmak üzere çok sayıda kişinin kendisine yönelttiği sorulara verdiği ikna edici cevaplar Şîi kaynaklarında nakledilmektedir (Şeyh Müfîd, s. 320-322). Daha sonra Me'mûn'dan hac için izin isteyerek hanımı ve küçük yaştaki oğlu Ali ile birlikte Medine'ye giden Muhammed, Me'mûn'un 218'de (833) Bizanslılar'la yaptığı savaşta öldüğünü öğrendi. Yeni halife Mu'tasım-Billâh'ın daveti üzerine 220 (835) yılının başında Bağdat'a döndü ve aynı yılın zilka-de ayının sonunda (25 Kasım) vefat etti, Kureyş mezarlığında dedesi Mûsâ el-Kâzım'ın kabrinin yanına defnedildi. Her iki mezar Kâzımeyn'de günümüze kadar ziyaret mahalli olarak varlığını sürdürmü-

tür. Şîa imamlarının zehirlenmek suretiyle öldürüldüğü yolundaki iddia çerçevesinde Muhammed el-Cevâd'ın da karısı Ümmü'l-Fazl, Mu'tasım-Billâh veya bir başkası vasıtasıyla zehirlendiği nakledilirse de bu rivayetlerin doğru olmadığı belirtilmektedir (a.g.e., s. 326). Şîi kaynakları Muhammed el-Cevâd'ın akıl, fazilet, âdâb ve kemal itibarıyla çağındaki bütün insanlardan üstün sayıldığını, seyyidlerden ve diğer şahıslardan hiçbirinin onun seviyesine ulaşamadığını belirterek kendisine atfedilen birçok olağan üstü durumdan bahsetmektedir (Küleynî, I, 492-497). Muhammed el-Cevâd'ın günümüze ulaşmış dağınık haldeki rivayetleri Azîzullah Utâridî tarafından bir araya getirilerek *Müsnedü'l-İmâm el-Cevâd* adıyla yayımlanmıştır (Meşhed 1410).

Muhammed el-Cevâd hakkında yazılan eserlerin bir kısmı şunlardır: Halîl Reşîd, *Muhammed el-Cevâd* (Necf 1963); Ali Muhammed Ali Dahîl, *el-İmâm Muhammed b. 'Alî el-Cevâd* (Bağdat 1979); Bâkır Şerîf el-Kureşî, *Hayâtü'l-İmâm Muhammed el-Cevâd* (Necf 1980); Muhammed Kâzım Kazvinî, *el-İmâm el-Cevâd mine'l-mehd ile'l-laḥd* (Beyrut 1987); Süleyman Kâmil, *Muhammed el-Cevâd* (Beyrut 1988); Muhammed Rızâ el-Hakîmî, *Hayâtü üli'n-nuhâ el-İmâmü't-tâsi' Muhammed el-Cevâd* (Beyrut 1412/1992). Ayrıca Abdürrezzâk el-Müsevî'nin *Vefâtü'l-İmâm el-Cevâd* adlı bir eseri mevcuttur (Haydariyye 1979).

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-firaḳ* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 93-99; Nevbahtî, *Firaḳu's-Şî'a*, s. 73-77; Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, I, 492-497; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 52; a.mlf., *İşbâtü'l-vasıyye*, Necf, ts. (el-Mektebetü'l-Murtazaviyye), s. 179-181; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*, Beyrut 1399/1979, s. 316-327; Tabersî, *İ'tlâmü'l-verâ'* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1399/1979, s. 329-338; İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü 'Alî Ebi Tâlib*, Necf 1961, IV, 380; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 175; Meclîsî, *Biḥârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, L, 1-109; Abdürzâk el-Müsevî, *Vefâtü'l-İmâm el-Cevâd*, Necf 1957, tür.yer.; Halîl Reşîd, *Muhammed el-Cevâd*, Necf 1963, tür.yer.; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, s. 213-214; Ali Muhammed Ali Dahîl, *el-İmâm Muhammed b. 'Alî el-Cevâd*, Bağdad 1979, tür.yer.; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, New Delhi 1979, s. 84-87; *A'yânü's-Şî'a*, II, 32-36; M. Moman, *An Introduction to Shi'i Islam*, London 1985, s. 42-43; Âdil el-Edîb, *el-E'immetü'l-İsnâ'aşer*, Beyrut 1405/1985, s. 218-225; M. Beyyûmî Mehrân, *el-İmâme ve Ehli'l-beyt*, Beyrut 1995, III, 166-184; W. Madelung, "Muhammed b. Ali er-Ridâ", *EI* (İng.), VII, 396-397.

☪ MUSTAFA ÖZ

MUHAMMED CEVÂD el-BELÂĞİ

(محمد جواد البلاغي)

Muhammed Cevâd b. Hasen b. Tâlib
b. Abbâs el-Belâğî en-Necefî er-Rabâi
(1865-1933)

Şîi-İmâmî âlimi ve fakihî.

Irak'ın Necf şehrinde çok sayıda âlim yetiştiren Belâğî ailesinin bir ferdi olarak dünyaya geldi. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra 1889'da Kâzımeyn'e gitti, Seyyid Mûsâ el-Cezâirî el-Kâzımî ile yakınlık kurdu ve kızıyla evlendi. Buradaki ikamet esnasında Bağdat'ta bulunan yahudi ve hristiyanlardan İbrânice, İngilizce ve Ermenice öğrendi. Kitâb-ı Mukaddes'le ilgili araştırmalar yaptı, özellikle yahudi ve hristiyan mezhepleri alanında bilgi sahibi oldu. 1312 (1894-95) yılında Necf'e döndü. Âgâ Rızâ Hemedânî, Muhammed Tâhâ en-Necefî, Ahund Molla Muhammed Kâzım el-Horasânî ve Seyyid Muhammed el-Hindî'nin derslerine katılarak şer'î ilimlerde kendini yetiştirdi. Felsefe ve mantık gibi akli ilimleri Mirza Allâme Bergânî-i Hâirî ve Mirza Ali Nakî Bergânî-i Hâirî gibi hocalardan tahsil etti. 1908'de Necf'ten ayrılıp Sâmerriyâ'ya yerleşen Belâğî, burada kaldığı on yıl boyunca Mirza Muhammed Taki eş-Şirâzî'nin derslerine iştirak etti. İlk eserlerini de burada yazmaya başladı. İngilizler'in Sâmerriyâ'yı işgali üzerine Kâzımeyn'e giderek orada kaldığı iki yıl içinde hocası Şirâzî ile birlikte Irak'ın istiklâl için çalışan ulemâya ve halka destek verdi; İngiliz işgal kuvvetlerine karşı başlatılan 1920 ihtilâl hareketine katıldı. Daha sonra Necf'e dönüp tedris, fetva ve telif faaliyetlerini devam ettirdi. Necf'teki ikameti esnasında özellikle yahudiler, hristiyanlar ve materyalistler tarafından İslâm'a yöneltilen eleştirilere reddiyeler yazdı. İngiliz ve Fransız sömürgeciliğiyle mücadelesini sürdürdü. Belâğî'nin 1931 yılında Bağdat'ta Bahâiler'e karşı başlatılan mücadelede etkili bir isim olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Muhammed Cevâd el-Belâğî 10 Aralık 1933 tarihinde Necf'te vefat etti ve Hz. Ali'nin mezarının güneybatısında bulunan üçüncü hücrede defnedildi.

Eserleri. Belâğî kitaplarına adını koymadığı için bazı eserleri müellif ismi olmadan neşredilmiştir (Âgâ Büzür-i Tah-rânî, *Tabakât*, I, 324). Sayısı otuz aşan teliflerinin bir kısmı şunlardır: 1. *el-Hü-dâ ilâ dini'l-Muştafâ*. Hristiyan âlimle-

rinin İslâmiyet aleyhindeki düşüncelerine karşı yazılmıştır (I-II, Sayda 1331-1332; Necef 1385/1965). **2. et-Tevhîd ve't-teşlîs** (Sayda 1332; nşr. Muhammed Ali el-Hakîm, Kum 1411; Beyrut, ts.). **3. Neşâ'ihü'l-hüdâ ve'd-dîn** (Bağdat 1339). Bâbîliğe girenlerin Şî'a'dan ve İslâm'dan çıktığını ileri süren 4000 beyitlik bir eser olup (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, XXIV, 172) Farsça'ya çevrilmiştir (*Nasîhat Befereb Hürdegân-ı Bâb u Bahâ*, trc. Ali el-Fâhî el-İsfahânî, İsfahan 1369; Kum 1405). **4. Envârü'l-hüdâ fi ibtâli ba'zi şübehi'l-mülhidin**. Materyalistlerin iddialarına reddiye niteliğindeki eserin yalnız ilk cildi yayımlanmıştır (Necef 1340). **5. er-Rihletü'l-medresiyye**. İslâm'ın hak din olduğunu ortaya koymak ve Hıristiyanlığı eleştirmek amacıyla kaleme alınan eser (Necef 1342, 1382/1963; Tahran 1413; Beyrut 1993) Farsça'ya da çevrilmiştir (*a.g.e.*, X, 169-170). **6. Da've'l-hüdâ ile'l-verâ'** (Necef 1344). Mukaddes mekânların ve kabirlerin yıkılmasıyla ilgili Vehhâbîler'in verdiği fetvaların yanlışlığını ortaya koyan bir çalışmadır (bk. *a.g.e.*, VIII, 206; X, 236). **7. E'âcibü'l-ekâzib**. Yine Hıristiyanlara karşı bir reddiye olan eser (Necef 1345, 1346; nşr. Muhammed Ali el-Hakîm, Kum 1412; Beyrut 1413) Farsça'ya tercüme edilmiştir (*Şigift Âver Durûğ*, trc. Abdullâh İrânî, Necef 1346). **8. el-Mesîh ve'l-Enâcil**. *el-Hüdâ* dergisinin muhtelif nüshalarında yayımlanmıştır (İmâriye 1348). **9. el-Belâğu'l-mübîn** (Bağdat 1348). Allah'ın varlığını ispat amacıyla kaleme alınmıştır (*a.g.e.*, III, 140). **10. Âlâ'ü'r-rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân**. İlk cildinde Kur'an'ın i'câzı, cem'i ve kıraatleri konusunun geniş bir şekilde ele alındığı eser Nesâ sûresinin sonuna kadar yazılmıştır (I-III, Sayda 1933-1934). **11. Mes'ele fi'l-bedâ'** (nşr. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, *Nefâ'isü'l-mahtûtât* içinde, Bağdat 1955; nşr. Muhammed Ali el-Hakîm, Kum 1414). **12. er-Red 'ale'l-Vehhâbiyye** (nşr. Muhammed Ali el-Hakîm, Kum 1416/1995; bk. *a.g.e.*, VIII, 206; X, 236). **13. Risâle fi'tekzîb li-rivâyeti't-tefsîr el-mensûb ile'l-İmâm el-Hasan el-Âskerî** (*A'yânü's-Şî'a*, IV, 256). Rizâ el-Üstâdî tarafından tahkiki neşri yapılmıştır (*Nûr-ı Âlem*, sy. 1 [1406]). **14. el-Ukûdü'l-mufaşşala fi halli'l-mesâ'ili'l-müşkile**. Fürû-i fıkıhla ilgili olup on dört bölüm halinde düzenlenen eser ulemâ arasındaki ihtilâflı konuları halletmek düşüncesiyle yazılmıştır (muhteva için bk. *a.g.e.*, IV, 255-256). Bölümlerin bir kısmı müstakil olarak yayımlanmıştır (Âgâ

Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, XI, 101, 190; XV, 317, 330; XVI, 54; XVIII, 294; XXV, 276; XXXIII, 17). **15. el-Meşâbih fi ibtâli mezhebi Ahmed el-Kâdiyânî** (*a.g.e.*, XXI, 79). Muhammed Cevâd'ın diğer bazı çalışmaları ve şiirleri de bulunmaktadır (geniş bilgi için bk. C. Avvâd, III, 123-125; *A'yânü's-Şî'a*, IV, 255-262; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a* [bibl.]).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Cevâd el-Belâğî, *er-Rihletü'l-medresiyye*, Beyrut 1993, M. Hüseyin Fazlullah'ın mukaddimesi, s. 7-12; a.m.f., *el-Hüdâ ilâ dini'l-Muşafâ*, Necef 1385, Tefvîk Fûkeyki'nin mukaddimesi, s. 6-21; a.m.f., *er-Red 'ale'l-Vehhâbiyye* (nşr. M. Ali el-Hakîm), Kum 1416/1995, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 7-36; Ca'fer Bâkır Âl-i Mahbûbe, *Mâzi'n-Necef ve hâzîruhá*, Necef 1378/1958, I, 61-66; C. Avvâd, *Mu'cemü'l-mü'ellifin el-İrâkıyyîn*, Bağdat 1969, III, 123-125; *A'yânü's-Şî'a*, IV, 255-262; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, I, 38; II, 220, 447; III, 140; IV, 485; VI, 218; VII, 63; VIII, 206; X, 169-170, 218, 236, 336; XI, 34, 101, 190; XV, 317, 330; XVI, 54; XVIII, 294; XXI, 30, 79; XXIII, 17; XXIV, 172; XXV, 202-276; XXXIII, 17; a.m.f., *Tabakâtü a'lâmi's-Şî'a*, Meşhed 1404, I, 323-326; Mir Basrî, *A'lâmü'l-edeb fi'l-İrâkı'l-hadîs*, Londra 1415/1994, I, 307; Ali el-Evsi, "et-Tefsîrü'r-rivâ'î 'inde's-şeyh el-Belâğî", *Risâletü't-takrîb*, III/9, Tahran 1416/1996, s. 91-106; E. Kohlberg, "Balâğî, Moḥammad Jawād", *Elr.*, III, 572-573; Abdülhüseyin Şehîdî, "Belâğî, Cevâd", *DMT*, III, 403.

 MUSTAFA ÖZ

MUHAMMED DÂVUD HAN

(محمد داود خان)

(1909-1978)

Afganistan Cumhuriyeti'nin
ilk devlet başkanı
(1973-1978).

Nâdir Şah'ın üvey kardeşi Serdar Muhammed Aziz'in oğlu, Zâhir Şah'ın kuzeni ve kayınbiraderidir. Ülkesinde ve Fransa'da öğrenim gördükten sonra 1931'de orduya girerek 1947 yılına kadar çeşitli rütbelerde hizmet etti ve valilik yaptı. 1947'de savunma ve 1949-1950 yıllarında içişleri bakanı olarak hükümette yer aldı. 1953'te başbakanlığa getirildi ve bu görevde on yıl kaldı. Başbakanlığı sırasında kabul ettirdiği ilk beş yıllık kalkınma planıyla (1956-1961) alt yapı hizmetlerine ve sosyal modernleşme üzerine eğildi; özellikle kadınların özgürlük hareketlerini destekledi ve peçe-çarşafın kaldırılmasına ön ayak oldu. Orduya büyük önem vererek zorunlu askerlik uygulamasını başlattı. Bu arada İslâmî düşünceyi baskı al-

tına alırken Marksist partilere özgürlük tanıdı. Ancak bir süre sonra izlediği sıkı ekonomik politikalar neticesinde baş gösteren sosyal çalkantıları bastırmak için muhalefete karşı sert tedbirler uygulama ve hürriyetleri kısıtlama yoluna gitti. Dış politikada tarafsızlık göstermesine rağmen Pakistan'daki Peştunlar'ın yaşadığı Kuzeybatı Serhat eyaleti (Peştunistan) topraklarının Afganistan'a ait olduğunu iddia etmesi yüzünden bu ülke ile aralarında anlaşmazlık çıktı. Takip ettiği aktif politika sonucu Peştun milliyetçiliğinin Afgan milliyetçiliği olarak algılanmasını sağladığı gibi Peştunistan meselesini de Afganistan'ın milletlerarası meselesi haline getirip bu konuda Pakistan'ı destekleyen İngiltere ve Amerika'ya karşı Hindistan ve Sovyetler Birliği ile iş birliğine yöneldi. 1954-1961 arasında Sovyetler Birliği ile askerî ağırlıklı birçok antlaşma imzaladı. Muhammed Dâvud Han'ın on yıllık başbakanlığı, Afgan Devleti'nin gelişmesi ve ülkedeki dinî ve etnik topluluklarla münasebetleri açısından bir dönüm noktası teşkil eder.

Peştunistan meselesi yüzünden Pakistan'la ilişkilerin iyice bozulup sınırın kapatılması Afganistan ekonomisi üzerinde çok kötü bir etki yaptı. Bunun yanında Dâvud Han'ın, uygulamaya koyduğu ikinci beş yıllık kalkınma planı ile (1963-1967) ülkedeki Sovyet nüfuzunun gittikçe artmasına yol açması halkın tepkisini çekti, buna bağlı olarak Zâhir Şah onu başbakanlıktan azletti. Ancak Dâvud Han'ın iktidardan uzak kaldığı 1963-1973 yılları arasında yaşanan ekonomik ve siyasî istikrarsızlık, 1971-1972'de meydana gelen büyük kuraklık ve geleneksel kabile yapısının doğurduğu rekabet Afganistan'ı kasa götürdü ve kişi başına düşen millî gelir itibarıyla dünyanın en fakir on ülkesinden biri haline getirdi. Bunun üzerine Dâvud Han 17 Temmuz 1973'te, orduda etkinlik kazanmış Rus uzmanları ve Marksist subayların desteğiyle bir darbe yaparak tekrar yönetime hâkim oldu. Bu sırada İtalya'da bulunan Zâhir Şah'ın ülkeye dönmesine izin verilmedi; 1964 anayasası yürürlükten kaldırılıp cumhuriyet ilân edildi. 1975'te yeni bir ekonomik program başlatan Dâvud Han, İran ve Körfez ülkeleriyle ticarî ilişkilerini geliştirdi, Pakistan ile arasını düzeltti. Ancak bu arada muhalefet hareketlerini bastırıp pek çok kişiyi tutuklatarak diktatörlüğe yöneldi. 1977'de tek partili başkanlık sistemine geçti ve kendisini altı yıl için devlet